

“TANAGRINA” I RESTES ROMANES REPUBLICANES TROBADES SOBRE EL CIM DE BURRIAC

MARTA PREVOSTI

Entre l'octubre i el desembre del 1993, l'empresa Autopistas C.E.S.A. va finançar les excavacions del castell de Burriac, que va realitzar l'empresa Arqueociència S.C.P., sota la direcció de David Olivares, per encàrrec del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, a càrrec de l'1% cultural de l'autopista A-19¹. La finalitat era realitzar les excavacions arqueològiques exhaustives del castell, prèvies a la restauració. Podem dir, doncs, que el jaciment està exhaurit. Les restes ibero-romanes aparegudes en el transcurs d'aquests treballs, objecte de l'estudi present, tot i la seva exigüitat, revesteixen una importància especial per la seva probable significació mitil·lar i religiosa.

La muntanya de Burriac s'alça al fons de la vall de Cabrera de Mar, dins del terme municipal del mateix nom, en la comarca costanera del Maresme, uns 20 km al nord de la ciutat de Barcelona. Sobre el seu cim rocós i escarpat, avui es drecen les runes del castell medieval. A continuació de la cresta rocosa, sobre la falda est de la muntanya, es troben les restes de l'*oppidum* d'*Ilturo*, el més gran de la Laietània ibèrica, que es calcula que va arribar a ocupar unes 10 ha i que va viure des de l'ibèric antic fins als anys 100 - 50 a.C. (Entre l'abundant bibliografia sobre l'*oppidum* destaquem: Ribas 1964a; id 1964b; Revista Laietania; García 1993).

Com acostuma a passar amb les construccions dels castells, el de Burriac també va fer desaparèixer gairebé la totalitat dels vestigis d'ocupació humana precedent. L'enclavament de què tractem,

¹ L'excavació va ser dirigida per David Olivares: a ell i a l'empresa Arqueociència S.C.P., els agraeixo l'haver-me facilitat tots els materials i dades per aquesta publicació.

és el mirador immillorable de la comarca, des del qual hom domina no sols la vall de Cabrera, sinó la plana al·luvial en una extensíssima línia de costa, el mar, els fondejadors principals de la comarca pels quals arribava el comerç marítim a l'Antiguitat, la via de comunicació nord-sud (la romana Via Augusta i actual autopista A-19), així com la via de penetració més important de la comarca cap a l'interior (vall d'Argentona, on es construí la via romana de Parsers i recentment l'autopista Mataró-Granollers). No és cap casualitat que les autopistes que avui solquen el Maresme reproduïxin el traçat de les vies romanes: unes i altres segueixen els passos i camins naturals, en una comarca molt activa i densament habitada de sempre. I justament el cim de Burriac és el punt estratègic ideal que forneix la regió per al control de la cruïlla d'aquests dos grans eixos de comunicació, alhora que dels fondejadors i d'una bona extensió del país. Tampoc per casualitat s'hi va bastir el castell medieval. Aquesta situació estratègica, és el motiu que m'inclina a pensar que les restes d'unes construccions ben romanes, de solidesa i qualitat remarcables, d'època republicana, ubicades en un lloc tan inhòspit i de difícil accés, s'hagin d'interpretar com de caire militar, tot i que no hi ha cap vestigi clar que ho avali. També penso que els habitants del poblament ibèric ja devien haver utilitzat aquest cim com a punt de vigilància o d'estratègia militar, del qual tampoc en queda cap prova. Sembla prou evident que l'elecció de la falda de la muntanya com a lloc d'assentament devia tenir la finalitat principal d'ubicar-se al costat d'aquesta talaia magnífica que els permetia controlar la regió.

Revisaré, doncs, en primer lloc, les restes arqueològiques ibèriques i romanes aparegudes en el transcurs de les excavacions; en segon lloc, les relacionaré amb una sèrie de notícies de troballes antigues d'aquesta zona; finalment intentaré treure'n algunes conclusions. La troballa d'un cap de "tanagrina" mereix esment apart.

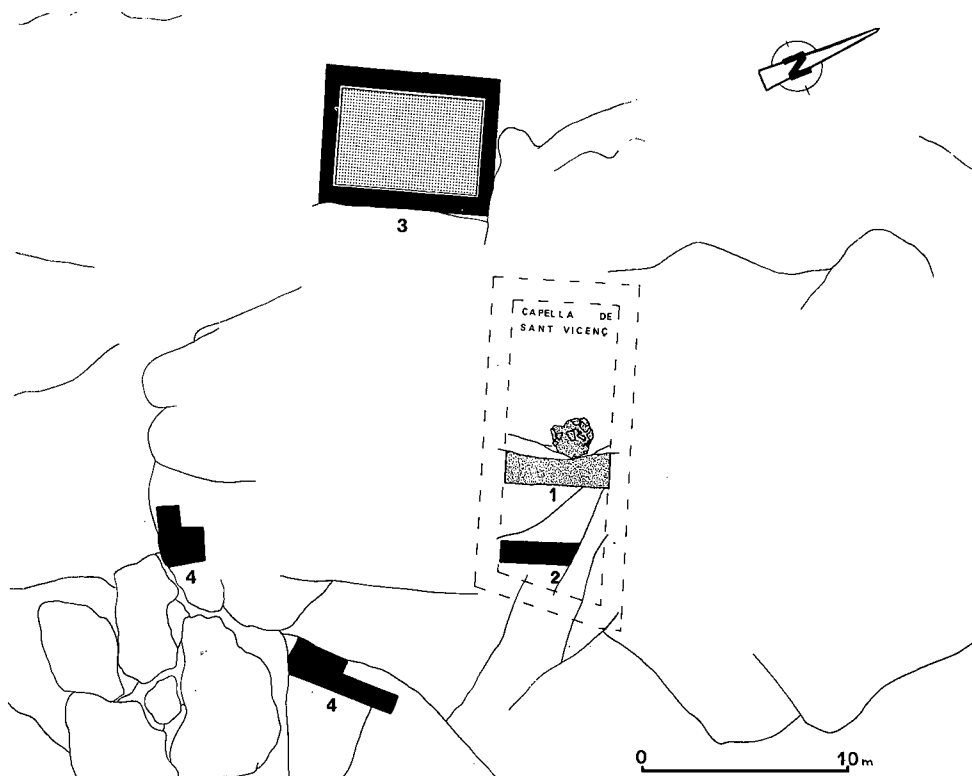

FIGURA 1. Planta de les restes romanes trobades en les excavacions del castell de Burriac.

RESTES IBÈRIQUES

La capella del castell -prerromànica, segons J.A. Adell, arquitecte restaurador del castell- conté en el seu subsòl, una paret de pedres lligades amb fang (fig. 1, 2) bastant degradada, probablement el fonament d'alguna construcció ibèrica.

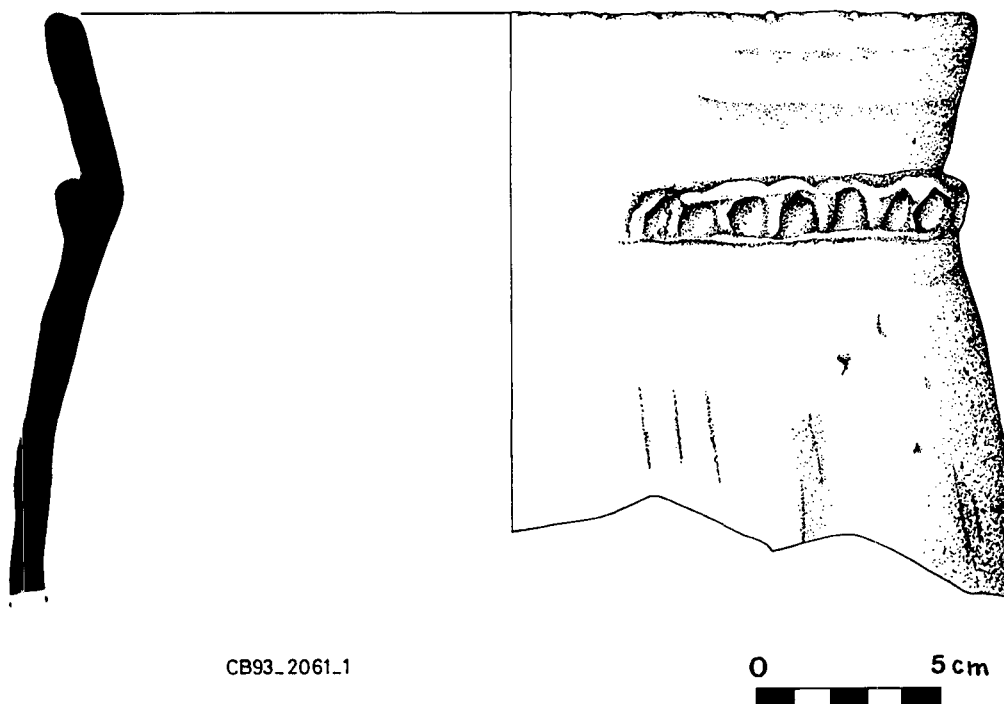
Entre les restes materials procedents d'estrats remenats, o bé netament medievals, han aparegut algunes ceràmiques ibèriques, a mà i a torn, tot i que cap d'elles datable amb alguna precisió, excepte un fragment de fons de ceràmica de vernís negre, possiblement del taller de les petites estampetes, i per tant del segle III a.C., de pasta i vernís no molt típics, sobre el fons del qual es veu l'inici d'una roseta quelcom descentrada.

RESTES REPUBLICANES

Les traces més antigues d'ocupació del cim, aparegudes en l'excavació, consisteixen en una sèrie de restes constructives, molt minses, d'època republicana (fig 1, núms. 1 a 4). Es tracta de 1) un paviment, 2) un estrat sota la capella del castell, 3) un fons de cisterna, 4) dos possibles trams de paret i 5) materials barrejats en estrats medievals.

1- En el sòl de la capella es conserva una franja de paviment romà que va quedar protegit en servir de base de la separació entre l'absis -trapezial- i la nau del temple (fig. 1,1). Potser aquesta separació, actualment desapareguda, consistia en un arc triomfal. El cert és que, per assentar-la, es va aprofitar el paviment preexistent, de gran solidesa i qualitat. Aquest darrer és una obra de gruix considerable, de morter barrejat essencialment amb ceràmica comuna ibèrica i pocs fragments d'àmfora itàlica, sense cap fragment d'àmfora laietana, de tan bona fàbrica que encara es conserva perfectament. Tot i haver-lo examinat amb gran deteniment, no hi he trobat cap fragment ceràmic que permeti precisar-ne més la cronologia, per tant ens hem d'accontentar a considerar-lo del segle II o primera meitat de l'I a. C. El sostre de la capella també inclou algun bipedal sencer.

2- A un nivell inferior al del paviment descrit, en aixecar el sòl de l'absis de la capella, va aparèixer el mur de pedres lligades amb fang (2062) descrit més amunt com ibèric, al qual es recolza un estrat (U.E. 2061), interpretat com un rebliment per anivellar el sòl d'una edificació posterior, que contenia els materials que segueixen: 30 fragments de ceràmica feta a

CB93_2061_1

FIGURA 2. Ceràmica feta a mà procedent de la U.E. 2061.

mà, entre els que destaca una vora d'olla amb cordó aplicat sobre el coll (fig. 2), possiblement de cronologia ibèrica antiga; 49 fragments de ceràmica comuna ibèrica, sovint de pasta "de sandwich"; 2 fragments de vores de tasses amb umbo, de pasta ibèrica, de bona qualitat i acabat brunyit, forma característica del període ibèric ple en la zona compresa entre la Laietània i el Llenguadoc, que gairebé no apareix ni a la Catalunya interior ni al sud del Garraf, i a la qual alguns autors atribueixen un ús cultural; Arqueociència (1995: 155, Can Jordi, forma 3) en dona la distribució geogràfica (Barberà 1968; id. 1970; Junyent, Baldellou 1973; Martín 1978; Solier 1978; Esteban, García, Pujol 1981; Barberà, Sanmartí 1982. López, Rovira, Sanmartí 1982; Pujol, García 1983; Granados, Sanmartí 1988; García 1993); 2 fragments de ceràmica de parets fines itàlica, de pasta bicolor, fina i porosa, amb inclusions de punts blancs i olivina. Un d'ells és una vora, petita, segurament de la forma Mayet III. L'altre és informe. L'ur datació abasta entre la meitat del segle II i l'I a.C., sense major precisió.

La presència de les ceràmiques de parets fines permet pensar que l'estrat es va formar en algun moment entre la segona meitat del segle II i l'I a.C.

3- Al costat de la torre del castell, es va trobar una cisterna de 4,5 per 3 m de superfície interna (fig. 1, 3 i 3). El seu fons havia estat excavat a la roca natural, les parets eren aixecades amb pedres lligades amb morter i les cares internes es van recobrir de morter hidràulic de bona qualitat. Prova d'això era el seu excel·lent estat de conservació i segurament indica la reutilització del dipòsit per part dels habitants del castell. El seu interior es va trobar reomplert de materials moderns barrejats amb medievals fins al fons, *tegulae* romanes i *dolium*, clarament buidat per algun excavador furtiu.

L'exàmen dels fragments de ceràmica inclosos en el morter del fons del dipòsit va donar una gran majoria d'àmfora itàlica, tot i que també hi havia algun fragment d'àmfora púnica ebusitana i algun altre tipus d'àmfora que no vaig saber identificar, a més d'escassos fragments de ceràmica ibèrica comuna a torn, tots plegats informes i recognoscibles tan sols pel tipus de pasta. Per contra, no hi vaig veure ni un sol fragment d'àmfora laietana, cosa que indica probablement una cronologia de segle II o primera meitat de l'I a.C. Si l'abandó de l'*oppidum*, es produí entre el 100 i el 50 a.C., cal pensar, més aviat en una data dins del segle II a.C.

FIGURA 3. Detall de la cisterna romana.

4- Els dos possibles trams de paret romana són els indicats a la planta (fig. 1) amb el núm. 4. No s'hi ha trobat cap estrat associat que permeti datar-los. És simplement el tipus de fàbrica, amb pedres disposades en filades horitzontals i el morter de bona qualitat, similar al de les parets de la cisterna, allò que fa pensar que es tracta d'obra romana².

5- Finalment, en algun altre estrat de les excavacions del castell, barrejats amb materials medievals, van aparèixer ceràmiques romanes.

La U.E. 3013 contenia un cap de "tanagrina" que estudiaré en l'apèndix.

Un estrat (U.E. 4000) de la part baixa del castell, tocant a la muralla, contenia 1 fragment de vora de ceràmica de vernís negre, tipus Boide, de la forma 5/7; 2 fragments de fons de campaniana B de la mateixa peça, d'un plat de la forma 5/7, amb decoració d'estries a rodeta; 1 fragment de fons de campaniana B, potser de la forma 1, amb grafits a la part exter-

na, que es presenta sense vernís; 1 fragment de fons pla de ceràmica comuna itàlica, sense forma; 2 fragments de ceràmica comuna, a torn, ibèrica, sense forma; 3 fragments d'àmfora romana.

Les U.E. 2000, 2040, 3000, contenien fragments de *dolium*, àmfora, *tegulae*, y la U.E. 4008, un fragment de vora de morter del tipus Vegas 7, típic d'època republicana.

Com s'ha pogut comprovar, tots els materials descrits corresponen majoritàriament a l'època republicana i molt pocs a l'ibèric ple, amb cronologies que van del segle III a l'I a.C.

TROBALLE ANTERIORS

Dissortadament existeixen poques publicacions que facin referència a troballes d'època antiga o protohistòrica de l'àrea del castell. Com escriu Josep M. Modolell (1993: 175), han estat molts, els que han excavat al castell de Burriac, entre els quals ell recorda haver-ho fet amb Lladó, Esteve Albert, Lluís Guardiola, Marià Ribas, J. de C. Serra Ràfols i J. Maluquer de Motes. Cap d'ells va escriure memòries d'excavacions ni en va publicar cap resultat.

² Agraeixo aquesta observació a Eduard Sánchez i Campoy. Es varen realitzar anàlisis de mostres de morter de les diverses parets del castell, que no van aportar cap solució conclouent al problema.

Esmènt apart mereixen Cerdà i Garcia (1991), que hi varen excavar els anys 1987 i 1988, però que sols varen trobar petits farciments d'època ibèrica que omplien les esclotxes de la roca, mentre que els estrats que documentaven la següent ocupació ja eren medievals.

Ribas, però, guarda unes notes en el seu arxiu, d'on vaig extreure'n les que pertanyien a l'època romana de Burriac (Prevosti 1981: 210-211): havia observat restes de dues classes de paviments en el cim de la muntanya (que deuen correspondre als paviments que han tornat a descobrir les excavacions recents, sota la capella i de la cisterna). També interessa la notícia que dóna de la troballa en el poblat ibèric, d'enterraments romans de *tegulae* i una sepultura infantil en forma de caixa feta de lloses de pedra amb materials d'ofrena típicament romans, a més de ceràmica romana i un *dolium* amb inscripció ibèrica. Tot plegat li fa concloure que "la part més alta d'Ilduro fou ocupada pels romans" i també que "La vida en el poblat es va continuar desenvolupant pacíficament durant molts anys. Així ho demostren les moltes restes d'habitacions i sepultures amb el nou ritus d'inhumació descobertes dins del mateix recinte ibèric".

Avui, hom creu que el procés d'abandó del poblat ibèric es va iniciar al començament del segle I a.C. i va durar uns 50 anys (Cerdà i García 1987: 13; Miró et al. 1988: 134); els seus habitants van passar a ocupar la ciutat romana d'*Iluro*, ubicada en el mateix solar de l'actual Mataró. D'altra banda, ja hem vist més amunt que els dos paviments romans del cim de Burriac pertanyen clarament a l'època republicana. Els enterraments romans, probablement tardans o fins post-romans, dins de l'àrea del poblat penso que també indiquen que aquest estava deshabitada. Tot i amb això, caldrà explicar què hi feien unes sepultures en aquest indret de muntanya. Finalment, Ribas també va publicar la troballa d'un fragment de gran gerra de ceràmica (o *dolium*) amb una creu gravada en relleu, típicament visigòtica (Prevosti 1981, lám. XIX,7).

CONCLUSIONS

1- En primer lloc, penso que les restes constructives republicanes del cim de Burriac responen a una obra netament romana, és a dir, no ibèrica, excepció feta del mur sota la capella. Observem que la cronologia -dissortadament àmplia- que donen els paviments, és del segle II o primera meitat del I a.C. L'estrat 2061 és de segona meitat del segle II o segle I a.C. Si pensem que l'abandó de l'*oppidum*

s'inicià en la primera dècada del segle I a.C., sembla que tot apunti al segle II a.C. La situació d'aquestes restes constructives romanes republicanes, en el cim de Burriac, un indret inhòspit i d'accés difícil, tot i que és un punt estratègic clau pel control de la regió -com he exposat al principi d'aquest escrit- fa pensar que podrien pertànyer a un enclavament militar.

Com s'ha vist, és impossible precisar gaire la cronologia de la construcció. No obstant això, resulta interessant observar que la porta meridional de les muralles de l'*oppidum* (situat a la falda de Burriac) es va edificar cap el 145-135 (Banús 1993), segons es desprén de les excavacions recents de l'estrat de construcció, data que fins i tot es podria rebaixar una mica. Aquesta activitat de fortificació, que sorpren els investigadors del poblat ibèric, en una època de romanització ja avançada i fins propera al seu abandó, quin sentit podia tenir? Penso que si la relacionem amb una hipotètica fortificació de la part alta de la muntanya, resulta més entenedora. Si suposem que ambdues construccions pogueren ser obra romana i coetànies, podrien ser el testimoni de l'establiment d'una guarnició militar romana sobre la plaça fonamental de control de la Laietània.

La cronologia de la muralla no resulta gens estranya per voler fer ben efectiu el control militar de la zona per part dels romans. Sabem que entre el darrer quart del segle II i el primer del I a.C. es va produir una reorganització important de l'àrea compresa entre la futura província Narbonense i l'Ebre. La reorganització de la xarxa viària a les darreries del segle II a.C. n'és l'exponent més clar, a l'enssem que una intensa reestructuració del poblament. Tot plegat coincideix amb un moment posterior a la Tercera Guerra Púnica i a la destrucció de Corinto, que significa la fi dels conflictes amb Cartago i una treva en les conquestes orientals. Per aquest motiu devia seguir la possibilitat de prestar més atenció als problemes de la Península Ibèrica. En l'any 133, van culminar les Guerres Celtíbero-Lusitanes amb la caiguda de Numància. És a dir, sembla també l'etapa de treva oportuna per poder-se dedicar a consolidar i organitzar els territoris conquerits. Així doncs, no és gens estrany que s'aprofités el moment per imposar un domini més directe i efectiu entre els pobles ibèrics, tot assentant guarnicions militars en alguns punts claus. No hi ha cap dubte que l'*oppidum* d'*Iluro* ho era, tant pel control de les vies de comunicació terrestres i marítimes, com pel control de la comarca del Maresme.

2- En segon lloc, cal explicar la presència de la "tanagrina" sobre el cim de Burriac. Com s'indica en l'apèndix, la troballa d'aquesta figureta es va fer

en un estrat remogut, sota l'església del castell, situada en el pla més alt del cim de Burriac. Una troballa solta d'aquesta índole, no permet ser gaire concloent, ara bé, obliga, si més no, a elaborar alguna hipòtesi. Com es desprèn de l'estudi de l'apèndix, si l'enllacem amb la tradició centre-itàlica de les ofrenes votives de "tanagrines", que en canvi no són pròpies de la cultura indígena, hom podria sospitar que es tracta d'un exvot dipositat en un indret sagrat per algú que, si no era romà, estava dins del cercle de la seva cultura.

D'altra banda, de forma indirecta, la coincidència, justament en aquest punt, on s'ha trobat la figura, de la construcció d'una església cristiana prerromànica, que és possible que precedís el castell com ermita, també obre la sospita que hi podria haver hagut una tradició de culte molt antiga. La primera notícia que tenim de l'existència del castell data del 1025, mentre que la primera menció de l'església es troba en un document del 894, citat per Cuadrada (1988, p. 100: Arxiu de la Catedral de Barcelona, 1-3-1), que parla d'una venda d'una vinya, que limita al nord amb un camí que va a la *domus* de Sant Vicenç. Cuadrada dedueix que aquesta és la primera dada documental de l'edifici que després serà el castell de Sant Vicenç, i segueix textualment: "Si bé és cert que no s'anomena *castrum* sinó *domus*, aquesta ja deuria ésser de força relleu per ser coneguda per tota la contrada. Si considerem el mot *domus* referent a casa religiosa, hem de fer notar que al castell de Sant Vicenç hi havia una ermita dedicada al sant del mateix nom, del qual prendria la seva denominació posterior." El fet que el document del 894 esmenti la *domus* de Sant Vicenç i no el *castrum* fa pensar que aquest darrer encara no existia. El descobriment que l'església conservada del castell correspon a una edificació prerromànica, podria ratificar la deducció de Cuadrada.

Coneixem, a més, les troballes de tombes de *tegulae* romanes i una de caixa de lloses de pedra, que descriu Ribas, en la zona alta del poblat ibèric. Quin sentit poden haver tingut, en un lloc com és una muntanya, no de pas, deshabitat i on s'ha d'anar expressament? Potser s'haurien de relacionar amb un culte dalt del cim, en època tardoantiga? També podrien ser indici d'una reocupació d'algun petit espai de la part alta de l'antic *oppidum*. No obstant això, tret de les tombes i algunes ceràmiques, per ara, dalt de Burriac no s'ha trobat cap indici de construcció d'època tardoantiga. Finalment, coneixem també la creu visigòtica grabada sobre un atuell ceràmic.

Voldria recordar aquí, la troballa, pertanyent a l'època ibèrica, de dos fragments de tasses amb

umbo dins l'estrat 2061, també sota la capella, que convé destacar car, aquesta mena de vas ceràmic, que pertany al període ibèric ple, sembla connectat amb un sentit ritual religiós. És originari del món grec, d'on sens dubte va ser imitat pels ibers, els quals el degueren adaptar als usos de la seva religiositat. Així doncs, el trobem dipositat en tombes com les de "guerrers" de la necròpoli de Cabrera de Mar, de l'*oppidum* de Burriac (Sanmartí 1992: 95). Amb tot, és cert que la seva presència generalitzada en tot tipus de jaciments ibèrics de la regió, així com el pas d'una cultura a l'altra, deixa obert l'interrogant sobre si el seu ús en el món ibèric fou estrictament cultural (inclosos els rites domèstics) o també es va poder utilitzar com element de la vauella de taula. Per tant, la seva presència en un estrat sota el paviment de la capella del castell, podria correspondre a una resta d'element cultural, tot i que no sense dubtes.

Tot i que cap dels indicis esmentats no pot ser considerat gaire sòlid, en canvi, la reunió de tots ells, és a dir, la presència de la "tanagrina", la dels vasos amb umbo i la possible pervivència d'un lloc de culte indicada per les tombes i l'ermita anterior al castell, obliguen a considerar la possibilitat que, efectivament, en el punt més alt del cim de Burriac hi hagués hagut un lloc sagrat.

APPÈNDIX: LA TANAGRINA

En un estrat (U.E. 3013) remenat que aparegué al costat de la capella, a un nivell inferior a ella, com si es tractés de material abocat des de dalt (de la capella), es va trobar un cap de "tanagrina" que descriu tot seguit. (fig. 4)

Descripció

Es tracta d'un cap, trencat pel coll, que fa 5,3 cm. d'alçada i 3,2 cm. d'amplada màxima, d'una "tanagrina", realitzada en ceràmica típicament ibèrica. Aquesta és molt fina i ben depurada, de to gris en la part central i taronja pàl·lid a l'exterior, per efecte de la cocción, que degué ser irregular i poc intensa, car va donar una pasta tova. Cara, coll i arrecades conserven restes de pintura blanca, les arrecades també duïen pintura vermella sobre la blanca, mentre que el pentinat estava recobert, en la part vista frontalment, d'un to negre intens. Presenta, sobre el front, unes línies molt subtils i poc marcades, que semblen representar o bé els cabells o bé una roba fina que els cobria. Al seu

FIGURA 4. Cap de "tanagrina".

damunt s'aixeca una lligadura molt alta, com una mena de perruca voluminosa, que envolta el rostre, dibuixada per un rodet d'argila que va d'una arrecada fins a l'altra. Entre el cabell i la lligadura, sobre el bell mig del front, du un aplic circular o perla. Les arrecades són grosses i no s'arriba a apreciar bé si representaven un botó, un rodet o una flor. La cara està dissenyada amb certa finor, amb un front molt ample, nas fi i llarg, ulls grossos i llavis ben dibuixats.

Tot i que no encaixa perfectament amb els tipus que proposen Deloche et al. (1993), veiem que s'acosta força al 5/E de la taula de la fig. 123.

Interpretació i procedència

Per la mida del cap, si es tractava d'una figureta dreta, sencera podria haver fet al voltant dels 25 cm d'alçada. En general s'ha de dir que, tot i que no és de mala qualitat, tampoc és un producte refinat, com ho són molts exemplars de tanagrines del món grec. Més aviat fa pensar en una imitació itàlica dels prototipus sicilians d'època hel·lenística. La pasta ibèrica, però, indica que no es tracta d'un producte d'importació. La lligadura, tan atípica, recor-

da les "garlandes espesses" (segons terminologia de Higgins 1986) fetes de multitud de flors petites i fulletes, tan característiques de les tanagrines d'època hel·lenística, tot i que no ho és ben bé, car la present no acaba lligada darrere el cap sinó que acaba sobre les arrecades, com ho faria una diadema. Entre "garlanda espessa" i diadema, fa pensar més aviat en una reinterpretació basada en algun pentinat d'ús local. En canvi, la manca de trossa sobre el clatell, que hauria produït el cabell recollit tant a la manera cnidia com a la manera de la "Melonenfrisur", com correspondria al fet de lluir una "garlanda espessa" o una diadema, no m'estranya, car la figureta era d'una visió frontal tan marcada, que fins i tot la pintura cobria solament la part frontal del pentinat: el darrera està absolutament descuidat. Penso en la possibilitat que l'artista local hagués disposat d'un moltlle d'importació, gastat, i que ell acabés la peça donant-hi alguns trets de collita pròpia.

Paral·lels

Els exemplars de tanagrines trobats a les necròpolis d'Empúries (Almagro 1953; Pena 1989) i a Camarles (Vilaseca 1953-54) responen clarament a prototipus grecs, tant per l'estil com pels pentinats, tot i que puguin resultar esquemàtics o ser obres procedents de motlles gastats. Per contra l'exemplar de Burriac no s'adequa amb exactitud a cap dels prototipus grecs ni itàlics. De fet, els paral·lels més propers que he trobat serien els tipus 62 a 67 de Pensabene et al. (1980), on també manca la trossa sobre la nuca i on la "corona articulada de fulletes" o "garlanda espessa" sembla derivar en un gran rodet llis a causa dels successius passos d'una matriu, on el detall es va anar desdibuixant. Un altre tret comú als tipus 62 a 67 és la manca de blens de cabells sobre el cap, que es representa com un casquet llis i alguns presenten també una perla al centre. Els autors recorden que els caps amb la mateixa simplificació del pentinat i trets sumaris són comuns en tots els ambients on hi ha hagut una producció continuada en el temps d'aquesta mena de terracotes, amb l'ús de matrius gastades; d'això se'n segueixen els caps simplificats com els del Tiber, els de la Minerva Medica a Roma, els del santuari de Mefite a la vall d'Ansanto prop d'Avellino, o algunes estatuets del Museu de Volterra. El nostre exemplar, doncs, s'adequa millor a aquestes tendències simplificadores dels pentinats de moda hel·lenística, així com també els trets de la cara s'adiuen més a l'estil de les figuretes trobades al Tiber, que també fugen quelcom de l'aire típicament grec,

tot i que les "tanagrines" no són l'ofrena més comuna dins dels dipòsits votius de l'àrea "etrusco-lacial-campana" (Comella 1981, 765). La visió tan frontal, amb la part posterior tan descuidada i fins que dóna un perfil excessivament pla, també fa pensar en el caire d'altres terracotes del Tíber, especialment les de cap velat o en algunes del santuari de Cales, amb la part posterior molt plana (Blázquez 1961). Tot plegat fa sospitar que aquesta peça no s'ha de relacionar amb les de Camarles, d'influència clarament grega, i molt possiblement concretament siciliana (vegeu paral·lels a Kekulé 1884 o Bell 1981), sinó més aviat amb la influència romana derivada d'un assentament militar sobre Burriac.

Cronologia

L'exemplar de Burriac, a part de pertànyer clarament al tipus de les "tanagrines", no té cap característica que pugui ajudar a precisar-ne la cronologia. El seu pentinat ja hem dit que era prou atípic i, en general, la factura de la peça fa pensar en el producte d'un motlle gastat, potser acabat per la mà d'un artesà indígena. Més aviat fa pensar en els exemplars tardans i desdibuixats de les ofrenes votives del Tíber, o en algun exemplar de Volterra, que no pas en els exemplars de bona època grega. Pel context on es va trobar, tot i que l'estrat era remenat, ha de ser ibèric o republicà, car Burriac s'abandonà entre els inicis i la meitat del segle I a.C.

Per tant hem de concloure que la primera possibilitat seria que fos una figureta ofrenada en època ibèrica plena, seguint una tradició de neta influència hel·lèna, fet que ens estranyaria una mica car no en tenim altres exemples a Catalunya (excepte les màscares d'Ullastret: Pena 1989; Miró 1990). La segona possibilitat, que ens sembla més versemblant, seria que pertanyés al període republicà, moment en què es podia haver fet l'ofrena en un santuari de tradició ibèrica, ara bé, seguint un rite introduït per l'aculturació romana. De fet, les terracotes femenines d'aspecte ibèric de Catalunya i Aragó, que estudia Garcés (1993) i parcialment Pérez (1993, 20-22), també daten, com a molt antic, de segle II a.C., i fonamentalment del segle I a.C. fins a l'època julio-clàudia i ambdós autors les expliquen com coetànies a la gran transformació del territori que varen introduir els romans. La cronologia de segle II a.C. es perfila, doncs, com la més escaient, car correspondria a la fase republicana de Burriac i coincidiria amb la darrera fase de les terracotes del Tíber (tipus 62 a 67 de Pensabene

et al. 1980), així com amb una possible introducció de rituals religiosos romans relacionats amb figuretes.

Finalitat

De les terracotes femenines d'aspecte ibèric que estudia Garcés (1993) i Pérez (1993), cap no ha estat trobada en un ambient amb connotacions religioses, sinó més aviat en mitjans domèstics o bé fora de context. Pérez apunta la possibilitat que estessin destinades a capelles domèstiques, amb un sentit apotropaic, com una mena de lars locals, a la manera de les del Castellet de Bernabé de Lliria (de segle III-II a.C.) (Bonet et al. 1990). No hi ha dubte que es tracta d'una mena de figuretes diferent que la present. Ara bé, el fet que apareguin en època republicana i en un país on no hi havia tradició de figuretes en època pre-romana, fa pensar que responguin, juntament amb la que tractem aquí, al contacte d'uns corrents rituals comuns, romans, de les darreries de la República, tot i reservant funcions diferents pels diferents tipus.

Quin sentit podria tenir la figureta dins del seu context? Tal com s'ha trobat, en un estrat d'abocaments procedents de la zona de la capella, tant podria ser que hagués estat duta al cim de Burriac per motius culturals, com perduda allà dalt per casualitat, tot i que aquesta segona hipòtesi és més improbable que la primera. Si l'enllacem amb la tradició grega i centre-itàlica de les ofrenes votives de "tanagrines", dalt del cim de la muntanya de Burriac i sota la capella prerromànica, resulta possible que pugui haver estat un exvot, dipositat en un lloc sagrat per part d'un fidel que tant podia ser romà com indígena aculturat. No crec que aquesta mena d'ofrena votiva respongui a cap acte dins de la cultura ibèrica, pel qual no hi hauria paral·lels en el món ibèric català; més aviat es tracta d'un testimoni de la presència romana a Burriac. Ara bé, la tradició d'un lloc sacre sobre el cim de la muntanya, a manera d'acròpolis, podria ser ibèrica. Segurament es tractava d'un tipus de figureta que representava l'oferent o la seva demanda, més que no pas una divinitat. El fet de no haver-se trobat en context domèstic sembla excloure la seva utilitat com a ornament i reforçar-ne el caire religiós. Tanmateix, si és fruit de la influència romana, es tracta d'un costum que al seu país d'origen estava ja a les acaballes, quan es va introduir al Maresme, per tant res fa estranyar que no penetrés gaire, i menys en un país on no hi havia tradició d'utilitzar figuretes amb finalitats religioses.

BIBLIOGRAFIA

- ALMAGRO, M. (1953) *Las Necrópolis de Ampurias*. Monografías Ampuritanas, III, vol. I
- BANUS, J. (1993) "La porta meridional del poblat ibèric de Burriac. Noves aportacions a partir de la campanya de 1991", *X Sessió d'Estudis Mataronins*: 23-32.
- BARBERÀ, J. (1968) "La Necrópolis ibèrica de Cabrera de Mar (Colección Rubio de la Serna)", *Ampurias*, XXX: 97-150.
- BARBERÀ, J. (1970) "La Necrópolis ibèrica de Cabrera de Mar (Excavación 1968-69)", *Ampurias*, XXXI-XXXII: 169-189.
- BARBERÀ, J.; SANMARTÍ, E. (1982) *Excavacions al poblat ibèric de la Penya del Moro, Sant Just Desvern, 1974-1975-1977-1981*. Monografies Arqueològiques, 1. Barcelona.
- BELL, M. (1981) *The Terracottas*. Morgantina Studies, I Princeton, New Jersey.
- BLÁZQUEZ, J.M. (1961) "Terracotas del santuario de Cales (Calvi) Campania", *Zephyrus*, XII: 37-38.
- BONET, H.; MATA, C.; GUERIN, P. (1990) "Cabezas votivas y lugares de culto edetanos", *Verdolay*, 2: 185-199.
- CERDÀ, J.A.; GARCÍA, J. (1987) "Proposta per a una metodologia d'estudi de la romanització d'un territori: el territori d'Iluro", *III Sessió d'Estudis Mataronins*: 7-16, Mataró.
- CERDÀ, J.A.; GARCÍA, J. (1991) "Darreres actuacions arqueològiques al castell de Burriac (Cabrera de Mar. El Maresme)", *VII Sessió d'Estudis Mataronins*: 61-66. Mataró.
- COMELLA, A. (1981) "Tipologia e diffusione dei complessi votivi in Italia in epoca medio-e tardo- repubblicana. Contributo alla storia dell'artigianato antico", *MEFRA*, 93, 2: 717-803.
- CUADRADA, C. (1988) *El Maresme Medieval: Hàbitat, Economia i Societat, segles X-XIV*. Caixa d'Estalvis Laietana. Mataró.
- DELOCHE, B.; LAHANIER, C.; JEANLIN, M. (1993) "Attribution automatique des figurines au moyen d'un système expert", Bémont, C.; Jeanlin, M.; Lahanier, C. (Eds.) Les figurines en terre cuite gallo-romaines. *Documents d'Archéologie Française*, 38: 281-298.
- ESTEBAN, R.; GARCÍA, J.; PUJOL, J. (1981) "Les sitges del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar)(II)", *Laietania*, 1: 15-64, Mataró.
- FIUMI, E. (1976) *Volterra etrusca e romana*. Ed. Pacini, Roma.
- GARCÉS, I. (1993) "Terracotas femeninas de aspecto ibérico en Cataluña y Aragón", *Pyrenae*, 24: 207-226.
- GARCÍA, J. (1993) *La Necrópolis Ibèrica del Turó dels Dos Pins*. Ed. AUSA, Sabadell.
- GRANADOS, J.O.; SANMARTÍ, J. (1988) "Les sitges ibèriques de Bellaterra (Cerdanyola, Vallès Oriental)", *Fonaments*, 7: 115-161.
- HIGGINS, R.A. (1967) *Greek Terracottas*. Methuen and Co Ltd. Londres.
- HIGGINS, R. (1986) *Tanagra and the Figurines*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- JUNYENT, E.; BALDELLOU, V. (1972) *Estudio de una casa ibèrica en el poblado de Mas Boscà (Badalona)*. Publicaciones Eventuales, 21. Barcelona.
- KEKULE, R. (1884) *Die Terracotten von Sicilien*. Die Antiken Terracotten, Verlag von W. Spemann, Berlin u. Stuttgart.
- LÓPEZ, A.; ROVIRA, J.; SANMARTÍ, E. (1982) *Excavaciones en el poblado layetano del Turó del Vent, Llinars del Vallès. Campañas 1980 y 1981*. Monografies Arqueològiques, 3. Barcelona.
- MARTÍN, A. (1978) *Ullastret. Guia de les excavacions i del museu*. Girona.
- MIRÓ, M. T. (1990) "Les màscares del temple d'Ullastret", *Zephyrus*, XLIII: 305-309.
- MIRÓ, J.; PUJOL, J.; GARCÍA, J. (1988) "El dipòsit del sector occidental del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar. El Maresme)", *Laietania*, 4, Mataró.
- MODOLELL, J.M. (1993) *Cabrera de Mar. Castell de Sant Vicenç o de Burriac*, Ed. L'Aixernador, Argentona.
- ORTEGA, J. (1990) "Influencia de la rotación terrestre en la religión primitiva", *Verdolay*, 2: 255-259.
- PALLARÈS, R.; GRACIA, F.; MUNILLA, G. (1986) "Presencia de culto griego en la desembocadura del Ebro. Representaciones de Démeter en el Museo Municipal de Reus", *Saguntum*, 20: 123-149.
- PENA, M.J. (1989) "Terracotas votivas de Ampurias y Ullastret", *Empúries*, 48-50: 200-205.
- PENSABENE P.; RIZZO, M.A.; ROGLI, M.; TALAMO, E. (1980) *Terracotte votive dal Tevere*. Roma.
- PÉREZ, A. (1993) *La religión en el occidente de Cataluña en época romana*. Espai/Temps. Universitat de Lleida.
- PREVOSTI, M. (1981) *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*, Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró.
- PUJOL, J.; GARCÍA, J. (1983) "El grup de sitges de Can Miralles-Can Modolell (Cabrera de Mar, Maresme). Un jaciment d'època ibèrica situat en la rodalia del poblat ibèric de Burriac", *Laietania*, 2-3: 46-145, Mataró.

RIBAS, M. (1964a) *Els orígens de Mataró*. Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró.

RIBAS, M. (1964b) *El poblado ibérico de Ilduro*. Excavaciones Arqueológicas en España.

SANMARTÍ, J. (1992) *Las necrópolis ibéricas en el área catalana*, Congreso de Arqueología Ibérica :Las Necrópolis: 77-108. Madrid.

SOLIER, Y. (1978) "Les oppida du Languedoc ibérique: aperçu sur l'évolution du groupe narbonnais", *Els pobles pre-romans del Pirineu*, II Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà: 153-167.

VILASECA, L. (1953-54) "Hallazgos helenísticos en Camarles (Tarragona)", *Ampurias*, XV-XVI: 355-358.